

A pénzügyi önállóság

**mint a megye autonómiájának alappillére,
a nemesi vármegye létrejöttétől a felvilágosult abszolutizmus időszakáig**

jelige:

„domestica”

Tartalomjegyzék

I.	BEVEZETŐ	2.
II.	A VÁRMEGYE	3.
	1. A királyi vármegye	3.
	2. A nemesi vármegye kialakulása	4.
	3. Az autonómia kiteljesedése a török hódoltság korában	6.
	4. A vármegyék a hódoltság utáni Habsburg-Magyarországon	7.
III.	AZ ADÓZTATÁS	9.
	1. Az adófizetés alapegységei	9.
	2. Az adóztatók köre	9.
	3. A vármegyei adóztatás folyamata	12.
	3.1. Az adó kivetése, a vármegyei közgyűlés	12.
	3.2. Az adó összeírása	13.
	3.3. Az adó beszédese	14.
	4. A háziadó	15.
IV.	A MEGYEI TISZTEK JAVADALMAZÁSA	17.
	1. A tisztekről általában	17.
	2. A vármegye belső ügyeiben tevékenykedő tisztek	20.
	3. Az országgyűlési követ	27.
V.	VÁRMEGYEI BERUHÁZÁSOK	29.
VI.	EGYÉB FELADATOK ELLÁTÁSA	31.
VII.	A VÁRMEGYE PÉNZTÁRA ÉS SZÁMADÁSA	33.
VIII.	ÖSSZEGZÉS	35.
	Irodalomjegyzék	37.
	Jogszabályjegyzék	39.

I. BEVEZETŐ

A következő történet állítólag a XVIII. század végi Szentendrén, az izbégi szőlőhegyen játszódott le a helyi nótárius, a bíró, valamint egy szőlősgazda között szüret idején.

„– *De hát mért van az a sok numerus ebben a porcióskönyvben? – dohog vissza a paraszt. – Hiszen nem kellene nekünk olyan sokat fizetnünk. Beszélte egyszer „valaki”, aki érti a törvényt, hogy egy sessio után nem kell többet fizetni hat kurta forintnál; mért fizet hát a szegény gazda mégis hatvan kemény forintokat?*

– *„Valaki”-e? No iszen hozza kee ide nekem azt a „valaki”-t, majd megtanítom a Corpus Iurisra, hogy arrul koldul! Igen bizony, jámbor paraszt, az a hat forint, az csak a „dika”; de hol van azután még a „subsidium”, a „datia”, az „accisa” meg a „trigesima”? Ami mind itt van a törvényben. Akarja kee, hogy kiverjem a szemét csupa „artikulusokkal”. Azután jönnek még a „contributiók”, ahogy azokat a diétán elhatározták; contributo a „lővásárlásra”, contributio a „végvárakra”, contributio a „török által elhurcolt foglyok kiváltására”. Kilenc forint csak a „katonatartásra”, hát az „annonarium” egy nagyszombati mérő búza vagy annak az ára a „szent korona őrzésére”, második a „határőrzésre”, harmadik a „római szent birodalom megőrzésére”, negyedik a „törökök ellen operáló dunai flotta felépítésére”, azután öt dénár minden napszám-forint meg cselédbér után; no meg a „bellica cassa”, aztán meg a „domestica cassa”! Verjek még többet a kee fejéhez? Hát ha még a „sexagesima” is hozzá jön, amiről már törvény van, hogy akinek hat forintnál többet érő ingóbingója van, annak egy hatvanad rész valorát lefizesse a regnicoláris palota építésére. Megálljon kee csak, majd mindjárt megbecsülöm a kee szekerét, mennyit ér? Aztán a sexagesimát is lefizetheti kee!*

A jámbor paraszt úgy megijedt, hogy közé vagdalt a lovainak, s áldotta szent Orbánt, amiért a szőlőhegyről üres hordóval szerencsésen hazasegíté.”¹

Amint az a fenti párbeszédből látható, az állam és az önkormányzatok működésük, feladataik ellátásának biztosítása érdekében számos adófajtát és egyéb kötelezettségeket róttak ki.

Dolgozatomban szeretném bemutatni, hogyan fejlődött ki történetileg a vármegyei autonóm pénzügyek rendszere, mik voltak a kialakulásának feltételei, hogyan, milyen célra s mennyi terhet róttak ki és szedtek be a nemesi vármegye létrejöttétől a felvilágosult abszolutizmus időszakáig, továbbá szeretnék rávilágítani arra, hogy a helyi közösségek széles pénzügyi önállóságának megléte hasznos, s a tényleges öngazgatás és önkormányzatiság szempontjából elengedhetetlenül fontos.

1 Jókai Mór: Rab Ráby. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961. 38-39.

II. A VÁRMEGYE

Európa tőlünk nyugatabbra található államaiban a XI. századra tapasztalt hatalmi széttöredezésnek Magyarországon az Árpád-kor első századaiban nem mutatkozott semmi jele, az uralkodó „magánjogias közigazgatást” tartott fenn, a király volt az ország teljhatalmú ura, ahogyan arról Freisingi Ottó püspök nagy csodálattal írt a XII. század derekán.²

1. A királyi vármegye

Az ország egész területét behálózó királyi várbirtok-rendszer fenntartása, igazgatása tette szükségessé az ország területi felosztását, így hozva létre a korábbi szláv földvárakba, avar gyűrűvárakba, római romokra épült és új területeken felhúzott erősségek köré a vármegyék rendszerét. A megye egy olyan területi egység volt, ahol a királyt mindenki szemből képviselő megyésispán, aki egyben a megyében lévő várszervezet fejeként felelt a királyi várhoz rendelt népekért, a vár és a várbirtok működtetéséért, a várbirtokból a királyt illető jövedelmekért, a vár tisztjeivel látta, illetve láttatta el az alapvető igazgatási teendőket, beleértve az adóztatási, pénzügyi igazgatási feladatokat is.

A vármegyei autonómia csak nehezen tudott kibontakozni, hiszen az ispán a király embere, tanácsosa, lekötelezettje, „jóságkormányzója”, aki gondoskodott az őt megillető jövedelmek behajtásáról, tehát az ispán hivatalánál fogva nem válhatott a megyei önállósodás motorjává.

A vármegyékben a pénzügyek korán kikerültek a közvetlen királyi felügyelet alól, egyrészt a század- és tizedkerületek kialakításával és az adózási, stb. feladatok száznagyra (centurio) és tizedesre (decurio) helyezésével, másrészt a késő Árpád-korban már megjelent bérletrendszernek köszönhetően, mely a királyt megillető jövedelmek szedésének bérbe adását jelentette.³

A királyi vármegye magától értetődően saját szervezettel nem rendelkezett mivel az

2 Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Budapest, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 1946. 23.

3 Ember, 1946. 39., Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1972. 80., Engel Pál: Szent István birodalma. Budapest, MTA-Történettudományi Intézete, 2001. 38. o.

csak a várhoz rendelődött, ami az Árpád-kori királyi várbirtok-állománnyal együtt XIV. század második felére úgy számolódott fel, hogy utódszervezet nem lépett a helyébe.

A megyében új, a királyi várszervezettel össze nem kapcsolható szervezet a XIII. század második felétől, pontosabban a század utolsó két évtizedétől kezdett kiépülni, amit a nemesi megyével szokás azonosítani, megjegyezve, hogy ez voltaképpen a megye nemesi egyetemének a XVI. századra kiteljesedő apparátusa volt.

2. A nemesi vármegye kialakulása

A XIII. században az egy-egy vármegyében élő nemesek a széthulló királyi vármegye területi keretei között igyekeztek összefogni, szervezeten ellenállni a nagybirtokosok nyomásának.

A Váradi Regestrum is megemlíti, hogy az ugyanazon várispánságban élő szerviensek összetartozónak érezték magukat, s ha kellett, közösen léptek fel.

Ezt támogatta a király is, hiszen birtokainak mérete és hatalma a gyarapodó nagybirtokosokéval fordított arányban változott, így talált szövetségest az éppen kialakuló területi önkormányzatokban a „túlerőre jutott főrendekkel szemben”, akikre ugyanakkor szüksége volt a királynak, ahogy ezt mutatja IV. Béla király, a tatárjárás szomorú tapasztalatain nyugvó várépítési célkitűzése, melynek megvalósítását a nagybirtokosokra bízta. E mellett (az erőviszonyok fenntartása érdekében) ugyanakkor a kisebb hatalmú szervienseknek is gyakran adományozott birtokokat páncélos sereg szervezésére.⁴

A nemesi megye kezdeteiről vallott, a kehidai oklevélre visszavezetett felfogással szemben az újabb meggyőző kutatási eredmények szerint a nemesi megye gyökerei nem nyúlnak vissza 1268-nál korábbra. Az 1267. évi dekrétumban, a királyi szervienesi, nemesi követelések között megfogalmazott ama elvárás, aminek révén a királyhoz fordulók a királyi bíraskodásban kívántak szerephez jutni, sajátos módon, a vidéki bíraskodásban valósult meg.

A nemesi vármegye kezdetei adathozhatóan 1268-ig Kemény fia Lőrinc nádor somogyi ispán öt Somogy megyei nemes bírótárssal működő, illetve Hahót nembeli Csák zalai ispán két törvényszékéig vezethetők vissza, de semmi estre sem a zalai

⁴ Degré Alajos (Béli Gábor szerk.) Magyar alkotmány- és jogtörténet. Pécs, IDResearch Kft, Publikon Kiadó, 2010. 65-66., 95., Csizmadia–Kovács–Asztalos, 1972. 153., Ember, 1946. 40.

királyi szerviensek bíraskodásáig, ami pusztán egy folytatás nélküli epizódja volt a vidéki bíraskodás történetének. Emellett az is igazolást nyert, hogy a megyében az ispán mellett eljáró négy nemes bírótárs (a szolgabírók), akikről és tribunáljukról először az 1290. évi dekrétum emlékezett meg, a XIV. század elejéig királytól nyert mandátum révén jártak el.⁵

A nemesi önkormányzat modellje jól szemléltethető négy formálódó megyének a korszakban történő kialakulásával, a Zólyomi erdő, a „szent királyok vadaserdeje” területén. „Négy korszerű kövár emelkedett a négy tájegységben; az ispán székhelyén kívül Turócbán, Liptóban, Árvában. Egyre inkább ezek a nevek forognak használatban, mert már nem pusztán természetes tájegységek, hanem igazgatási területek. Minden várnak megvolt a maga határa (megyéje), melyen belül a zólyomi ispán egy-egy tisztviselője (officialis), vagy a liptói curialis comes látta el az igazgatási feladatokat. Maguk a területek még csak formálódó megyék. De a körvonalak már 1270 előtt pontosan kirajzolódtak, s ezek tartalommal aztán már önsúlyuknál fogva töltődnek meg további fél évszázad folyamán. Az 1320-as évekre a „tisztviselőkből” ispán (comes) lesz, a „kerületekből” megye (comitatus) a (fő)ispán mellett alispánnal, négy-négy szolgabíróval: a nemesi önkormányzat egységei.”⁶

A vármegye a nemesek és nem nemesek ügyeit egyaránt intézte, tehát nem nevezhető kizárólag nemesi intézménynek, közigazgatási és igazságszolgáltatási jogkörökkel rendelkező, a kiváltságos városokon és személyeken kívül mindenre és mindenkire kiterjedő illetékességű szervezet volt az Árpád-kor végén.⁷

Az Anjou-korban indult meg a vármegye nemesi közösséggé (universitas nobilium) válása, mikor is a társadalmi átalakulás következtében a szabad, nem nemesek egy része beolvadt a köznemességbe, másik része pedig lesüllyedt a jobbágyságba. Az ezáltal egységesülő (köz)nemesi réteg által irányított megye innentől kezdve már sokkal inkább nevezhető a nemesség autonóm közhatalmi szervének, mintsem a királyi igazgatás helyi letéteményesének. Mindezek ellenére a nem nemesek továbbra is részt vettek a vármegye irányításában egészen a XVI. századig, mikor is az már egyértelműen a

5 Béli Gábor: A nemesek négy bírója. A szolgabírók működésének első korszaka 1268-1351. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008. 43., 45-46., 47-49., 90., Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 1993. 134.

6 Szűcs, 1993. 45.

7 Ember, 1946. 520.

főpapok és főurak egyetemévé (universitas praelatorum, magnatum et nobilium comitatus) vált,⁸ ahogy ezt Palugyay Imre veretes leírásában is olvashatjuk: „Mindenik vármegye a' hármaskönyv' III-ik R. 2. czime szerint – helyhatósági joggal (jure municipali) bíró egymástól független testület; 's mint ilyen a' saját területén lakozókat kötelező – fenálló törvényeinkkel mindazonáltal egyező, – 's indőnkint a' kor' szükségei kívánta javításokat tárgyzó intézkedéseket tehet; 's minden egyes vármegye a' kebelbeli karok és rendek összevágéből alakúl;...”⁹

A vármegyék hatásköre kettős természetű, egyrésztől törvényhozói, hiszen szabadon, önmaga választotta országgyűlési követei voltak, akik részére kötelező utasításokat adott a közgyűlésen keresztül; másrésztől végrehajtói, hiszen a törvények és rendeletek helyi végrehajtásának egyedüli eszközei voltak.¹⁰

Ezeket felül még tovább nőtt a megye hatalma az országos ügyek terén, ugyanis az 1545:33.tc. megszületésével az ország törvényeibe ütköző királyi rendelet végrehajtását a vármegye megtagadhatta, ezáltal vált a comitatus a magyar alkotmányosság gerincévé, őrzőjévé, „védőbástyájává” az elkövetkező nehéz évszázadokra.¹¹

3. Az autonómia kiteljesedése a török hódoltság korában

A XVI. század derekától, az ország három részre szakadásától kezdve a központi kormányzat helyi meggyengülése miatt egyre nagyobb és súlyosabb feladatok nehezültek a megyékre.

Az állami hivatalszervezet a török elleni háborúk Habsburg-Magyarországon szinte kizárólag a kincstári jövedelmek kezelését és az államháztartás egyensúlyának biztosítását tartotta fontosnak. A központi kormányzat látóköre vidéken többnyire csak a szűkebb értelemben vett közigazgatásra terjedt ki és csak olyan mértékben, ami a kincstár érdekét szolgálta.

A kormányzat nem rendelkezett megfelelő vidéki hivatalszervezettel, így a rendeleteinek végrehajtását csak a kamarai tisztviselők és a hadsereg igénybe vételével

8 Illés József: Az Anjou-kori társadalom és az adózás. Budapest, Politzer Kiadó, 1900. 21-22., Ember, 1946. 520.

9 Ifj. Palugyay Imre: Megye-rendszer hajdan és most, I. kötet: Megye-alkotmány. Pest, Heckenast, 1844. 129.

10 Palugyay I., 1844. 129., Turbulay Éva: Zala megye közigazgatása 1541-1750 In: Molnár András (szerk.) Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2000. 31.

11 Werbőczy István: Tripartitum. Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve. 1514. III.rész 2.cím 5.§, Degré, 2010. 235., Ember, 1946. 522-526.

ellenőrizhette, nem kis költségek és kockázat árán, hiszen az ország nagy részét török portyák veszélyeztették, a közlekedés rendkívül bizonytalan volt, így nem az állam, hanem a rendi önkormányzatiság szervei foglalkoztak a közigazgatással, a török kiűzését követően a közállapotok rendeződéséig meglehetősen nagy önállósággal.¹²

A fent ismertetett okok miatt kevés közigazgatási tárgykörű központi jogszabály született, tehát a közigazgatás fenntartása érdekében a megyék gyakran éltek statútumalkotási jogukkal, esetenként jogellenesen, azaz hatályos törvénnyel ellentétes tartalmú normát hozva létre és azt – jobb híján – alkalmazva.¹³

4. A vármegyék a hódoltság utáni Habsburg-Magyarországon

A török kiűzésével egy időben megkezdődött a visszahódított területeken a közigazgatás újjászervezése, kezdetben katonai és kamarai, később az újra felálló vármegyei szerveken keresztül.

Két, hosszú időn keresztül megszállt területen, Baranya és Tolna vármegyékben a XVII. század utolsó évtizedének elején indult be a közigazgatás újjászervezése, még a Kamara irányítása alatt, ekkor még elsősorban a hadiadó és a katonai beszállások elosztása miatt, a háború költségeinek a megye lakosságán való megtéríttetése céljából.¹⁴

Az ország nyugati területeihez képest a tolnai közigazgatás romokban hevert, így az újonnan kinevezett főispán, Radonay Mátyás pécsi megyéspüspök igen nehéz helyzetben volt. Az alispánok és szolgabírók Szigetvár börtönében sínylődtek ok nélkül,¹⁵ a pusztítások miatt alig voltak nemesek a megyében, így az alispánt végül nem tudták megválasztani, hanem szabályellenesen a főispán nevezte ki.¹⁶

A Neoacquistica Commissio működési területén és működési ideje alatt mindenütt lezajlott a járások megszervezése, újonnan létrehozták és betöltötték mindazokat a hivatalokat, amelyekre a megye működéséhez szükség volt – és amelyek költségeinek

12 Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, Politzer Kiadó, 1946. 268., Ember, 1946. 520., Turbuly, 2000. 23.

13 A statútumok száma a 16-17. században – tehát a török háborúk idején – a legnagyobb. Turbuly, 2000. 33., Béli Gábor: Magyar jogtörténet – a tradicionális jog. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2000. 27., Degré, 2010. 235.

14 Béli Gábor: A vármegyei önkormányzat újjáéledése Baranyában a török kiűzése után (1693-1703) In: Baranyai helytörténetírás. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1988. 21., Holub József: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686-1703-ig. Szekszárd, Tolna Megyei Levéltár, 1974. 7., 36., Béli, 1988. 28.

15 Moll Simon katonai főügyész vizsgálatának megállapítása, Holub, 1974. 43.

16 Holub, 1974. 44.

fedezéséhez a vármegyének saját bevételekre volt szüksége.

Mindezek fényében elmondható, hogy a XVIII. század derekára kialakult az az igazságszolgáltatási és igazgatási szervezetrendszer, amely a rendi korszak végéig állandósult. Az iskolák és a bennük végzett nemesek számának növekedésével megnyílt az út a korábban széles körben működő szóbeli eljárásokat felváltó, ellenőrizhető írásbeli igazgatás felé, s így beköszöntött a „bürokrácia első fénykora”.¹⁷

A vármegyék önállóságának csökkentése központi felügyeleti szervük, a Helytartótanács 1723-as felállításával indult meg az igazgatást egyre szélesebb körben egységesíteni szándékozó törekvéseivel. A központosításra törekvő kormányzat igyekezett a vármegyéket állami adószedő szervvé degradálni.

A centralizációs törekvések csúcspontját II. József reformjai jelentették a XVIII. század nyolcvanas éveiben mind az igazgatás, mind az igazságszolgáltatás, mind pedig a korszerűbb egészségügy, népnevelés területén.¹⁸

17 Kapiller Imre: Zala megye közigazgatása 1750-1790. In: Molnár András (szerk.) Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2000. 47.

18 Turbulý, 2000. 31., Kapiller, 2000. 51.

III. AZ ADÓZTATÁS

Az állami, vármegyei, városi kiadások fedezésének egyik legkézenfekvőbb módja az adóztatás, mely – ha feltételezzük, hogy potenciálisan az adózók mindegyike részére nyújt valamilyen (igazságszolgáltatási, rendészeti, stb.) ellenszolgáltatást – a megfelelő, alant bemutatott szabályozó módszerek segítségével igazságos és bő bevételi forrást jelent.

1. Az adófizetés alapegységei

A kivetett adó mértékének megállapításához igyekeztek egy arányos, a lakosság teherbíró képességéhez idomuló számítási módot kialakítani.

A porta mint adófizetési egység alapja az állatállomány és a (négy ekét magába foglaló) földterület volt.

A dika pontosabban vette figyelembe az adózók vagyoni viszonyait, hiszen az állatállomány mellett a tényleges terméseredményt, továbbá a dolgozók számát egyaránt figyelembe vette. A dika, vagyis rovás kivetésénél külön-külön került megállapításra az állat és termés pénzbeli értéke, a gazdálkodók létszámára tekintettel, s ezek együtt adták ki a fizetendő adó mértékét.¹⁹

2. Az adóztatók köre

Az adóalanyok sokféle adónemet, sok címzett részére fizettek meg. Fizettek felségjogon a királynak (Udvarnak) mint elsődleges adóztatónak; fizettek az egyháznak; az alárendeltek a földesuruknak; mások pedig korán kialakult helyi szükségletek fedezésére a városuk pénztárába; a nemesi önkormányzat kiépülésével a vármegyének. Ez utóbbival külön részben foglalkozom.

A király a hatalma biztosítása, az igazgatás, igazságszolgáltatás rendszerének fenntartása érdekében rendes és rendkívüli adókat egyaránt szedett.

A király számára történő adómegszavazás joga a rendké volt, ők pedig az országgyűlések alkalmával csak bizonyos meghatározott célokra, és egyszeri alkalomra voltak hajlandók megajánlani az adót, a rendkívüli uralkodói jövedelmeket pedig

¹⁹ Holub, 1974. 84-85.

gyakran csak hosszas tanácskozások, alkudozások után hagyták csak jóvá. A legfontosabb adónem a dika (contributio, rovás) és a rendkívüli adó (subsidium, hadiadó, segélyadó) volt.

A központi, pénzbeli egyenes adók esetében miután az országgyűlés megszavazta az adót, a vármegyei rovó (vagy másként adószedő, perceptor), az esküdtek és a szolgabírák bejárták a falvakat, hogy összeírják az adófizetésre kötelezetteket. Az így elkészült lajstromot a vármegye közgyűlése felülvizsgálhatta, megváltoztathatta. Az adók beszedése a vármegyénél bemutatandókkal azonos módon történt.²⁰

Az egyház részére Szent Istvántól kezdve a tized vagy dézsma (decima) megfizetése volt kötelező, előbb terményadóként, majd a török hódoltság korára általánosan pénzben megváltva. Az adónem egészen a tradicionális jog felszámolásáig fennmaradt.

Léteztek úgynevezett egyházi nemesi községek is, melyek területileg ugyan a politikai vármegyéhez tartoztak, azonban autonóm törvényhatóságként, kvázi egyházi vármegyeként működtek, emiatt gyakoriak voltak az ellenségeskedések, hatásköri összeütközések a megyékkel.²¹

A földesúri adóztatás volt a legteljesebb adóztatási forma. Magánjogi alapon számos, az alatta állóktól szedett bevétele közül a sok tekintetben a dézsma mintáját követő kilenced (nona) jegyzendő meg, mely a fent említett adónemhez hasonló utat járt be. Természetesen a földesúr joghatósága alatt állókra egyúttal a vármegye hatásköre is kiterjedt.

A földesúri (ilyen földesúr természetesen lehetett a király is) joghatóság alatt álló mezővárosok (oppidum) gyakran komoly tisztviselő-apparátust tartottak fenn az ügyeik intézésére, melynek tagjai ugyan fizetést rendszerint a XVIII. század derekáig nem kaptak, de mentességet élveztek a többi polgárokat érintő terhek alól, illetve a később bemutatandó megyei tisztekhez hasonlóan a beszedett bírságokból, taksákból

20 Illés, 1900. 77., Ember, 1946. 537., Eckhart, 1946. 293.

21 Dr. Diós István (szerk.) Magyar Katolikus Lexikon, Budapest, Szent István Társulat, 2009., Lengyel Alfréd: Az egyházi nemesi község önkormányzata és igazgatása a feudalizmus alkonyán. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 35.

részesültek.²²

A mezővárosok hozzájárultak a képzett tisztviselői réteg kitaníttatásához is, Debrecen városa például ösztöndíjjal juttatott külföldre diákokat.

Működésük biztosítása érdekében adókat vetettek ki – pl: Gyöngyös 1659-ben a kényes kérdést igyekezett a vallási tolerancia jegyében megoldani, így az adókivetésre 6 katolikus és 6 protestáns limitátort választott meg.

Nem mindenütt volt ekkora szabadsága a mezővárosoknak. A korai (XII-XIV. században már meglévő) városok általában szélesebb körű autonómiával, az újabb alapítású, kisebb települések erőteljesebb földesúri befolyással rendelkeztek.

A mezővárosok számára a királyi és földesúri adói mellett a vármegyék részére történő adófizetési kötelezettség (aminek általánossá tételére utal az 1647:30.tc.) mértéke általában elenyésző volt, bár Tolna megye az adón felül 1721-ben a közgyűlésre összegyűlt nemesek és lovaik ellátásának költségeit is az oppidumokra hárította.²³

A falvak szűk körű önkormányzattal rendelkeztek. Az igazgatási teendők csekélyebb volta és szóbelisége miatt nem volt szükség komoly tisztviselői rendszerre. A közigazgatást a bíró vitte, aki kezdetben rendszerint a földesúr gazdatisztje volt, később kinevezett, majd választott falubeli.²⁴

A városi autonómia XIV. századi kiteljesedést követően a kiváltságos városok a mezővárosokénál is jelentősebb számú testületet tartottak fenn a közigazgatás, rendészet és igazságszolgáltatás ügyeinek intézésére. A helyi igazgatás szükségleteire az adózásra kötelezettek vagyoni viszonyai alapján igyekeztek megvalósítani a közteherviselést.²⁵

22 Kiss Mária: Szombathely püspöki mezőváros tanácsa a XVII.-XVIII. században. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.

23 Komoróczy György: Debrecen város képviselői rendszere a XVI.-XVII. században. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 114., Ember, 1946. 567., 570-571., Bácskai Vera: A mezővárosi önkormányzat a XV. században és a XVI. század elején. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 24., Degré, 1971. 51.

24 Csizmadia-Kovács-Asztalos, 1972. 82., Ember, 1946. 572-573.

25 Illés, 1900. 22., 55., Tirnitz József: Sopron szabad királyi város külső tanácsa 1526-1711. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 35.

3. A vármegyei adóztatás folyamata

Az adóztatás folyamata három részből tevődik össze, az adó kivetéséből, összeírásából, valamint beszedéséből. Ehhez vehetjük hozzá, utólagosan az adóztatáshoz kapcsolódó és más feladatokra is kiterjedő számadást.

3.1. Az adó kivetése, a vármegyei közgyűlés

A vármegyék nemeseket terhelő adóztatásának legkorábbi törvényi forrása az 1486:64.tc., mely kimondta, hogy a vármegyék saját közszükségleteikre (és az országgyűlési követek ellátására) adót vethetnek ki minden, a területükön birtokkal rendelkező nemesre, amit egyre fokozódó igazgatási feladatai ellátása érdekében meg is tettek. S mivel a nemesség saját elhatározásából (a közgyűlés útján) vetette ki a háziadót, (domesticát) és adóztatta önmagát, így nem sérültek a nemesség Werbőczy Hármaskönyvében állandósult *Primaie Nonus* sarkalatos szabadságai, tehát kezdetét vehette a nemsokára háború sújtotta országban a széleskörűen szervezett vidéki közigazgatást önmagától fenntartani képes vármegyék időszaka.²⁶

Adók kivetésére a vármegyei közgyűlés volt jogosult. A közgyűlésen minden, a vármegyében élő, vagy ott birtokkal rendelkező nemes személyesen, vagy képviselője útján részt vehetett, de mint már említettem, sokáig nem nemesek is látogatták. A megye területén fekvő kiváltságos városok, királyi birtokok és katonai szervek szintén követek útján képviseltették magukat.

A közgyűlésről igazolatlanul távolmaradókat a vármegye statútumok útján büntetni rendelte, mely bírság 2/3 része a vármegye közszükségleteire fordítandó, 1/3 része pedig az azt behajtó szolgabíróké lett.²⁷

Az egy helyen összegyűlt nemesek elszállásolása komoly költségekkel járt, melyek fedezését különböző módokon oldották meg a vármegyék. Hont megye 1653-as statútuma szerint annak a kötelessége az összegyűlt nemesek ellátása, akinek a részére nemesítő levelet hirdet ki a közgyűlés. Heves megye 1688-9-ben és Moson megye 1711-ben úgy határoztak, hogy az ellátásról a házipénztár terhére az illetékes járási szolgabíró gondoskodjon. Tolna megye 1721-ben a területén fekvő mezővárosokra

²⁶ Holub, 1974. 62., Turbul, 2000. 31.

²⁷ Degré, 1971. 38-39., Ember, 1946. 522-526, Csizmadia-Kovács-Asztalos, 1972. 156., Béli, 1988., C.S.II/1 16-21., III. 2., 76-77., IV/1. 139-141., V/1. 6., 102., 142., 193.

hárította a költségeket.²⁸

Hogy a megjelent nemesek ne hagyják el idő előtt a közgyűlés helyszínét, a vármegyék ezt egyrészt bírság terhe mellett megtiltották, másrészt, mivel a megjelentek gyakran inkább saját ügyeikkel foglalkoztak volna, mint a megye dolgaival, a közgyűlés először a közügyeket, majd végül a pereket, panaszokat tárgyalta.²⁹

A közgyűlés zavartalan folyása érdekében a vármegye a fegyverrel érkezőket, zajongókat, bekiabálókat és káromkodókat megbírságolta.³⁰

A közgyűlés hatáskörébe tartozott a saját részre történő adókivetés mellett a megyére kivetett országos adók adózókra történő kirovása; továbbá az adószedő számadásának megtekintése. A közgyűlésnek volt statútum-alkotási joga; intézte a katonaság ellátásának és elszállásolásának elosztását; továbbá gondoskodott a várak megerősítéséhez szükséges ingyenmunka kiállításáról. A közgyűlés választotta meg, látta el utasításokkal és számoltatta be a megye országgyűlési követeit, illetve a többi megyei tisztviselő megválasztásának jogát is a közgyűlés birtokolta, valamint a tisztek is előtte tették le esküjüket. Amint már fentebb említettem, a vármegyék a XVI. század első felétől kezdve közgyűléseiken megtagadhatták a törvényellenesnek ítélt központi rendeletek végrehajtását, továbbá itt került sor a nemesítő levelek kihirdetésére, a megye új nemeseinek befogadására és elismerésére is.³¹

3.2. Az adó összeírása

Azonos módszerrel történt az adóösszeírás a megye saját kiadásainak fedezésére szolgáló és a központi adóknál egyaránt. A hatékony adószedés feltétele az ország egészére kiterjedő összeírások, azaz a hatóságok írásbeliségének megléte, mely a XV-XVI. századig mindenütt latin nyelvű volt, csak Mátyás uralkodásának végétől kezdődött a hivatalos iratok – legalább részben – magyar nyelvű elkészítése. A megyében található porták és vagyontárgyak összeírását a rovó végezte, aki mellé a vármegye egy esküdtet állíttatott (1543:10.tc.). Rajtuk kívül rendszerint a megyei alispán és az illetékes szolgabíró is jelen volt az adólajstrom elkészítésénél.

28 C.S.IV/1. 308.1, C.S.II/1. 305-6, 311, V/1. 282.1; Degré, 1971. 51.

29 Degré, 1971. 49., C.S.IV/1. 257, 285, III. 149., IV/1. 147.1, 281-282.

30 Degré, 1971. 48-49., C.S.II/1. 24., 137., 150, 187., 311.1., III. 115-116., IV/1. 452, 338

31 Ember, 1946. 522-526., Csizmadia-Kovács-Asztalos, 1972. 156., Degré Alajos: Megyei közgyűlések a XVI-XVII. századi török háborúk korában. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 35., 46-47., Palugyay I., 1844. 184., Csizmadia-Kovács-Asztalos, 1972. 241.

Az adófizetésre kötelezettek néha igyekeztek ellenállni s előfordult, hogy egy-egy település lakossága nem engedte összeírni magát. Így tett a frissen felszabadított és egyből súlyos terhek viselésére kötelezett Dombóvár is 1699-ben, amiért büntetésül felével megemelték a fizetendő adóját.

Gyakoribb eset volt, hogy az adózók letagadtak a vagyonukból, azonban ha fény derült az eltitkolt vagyonra, akkor azt elkobozták és a vármegye pénztárába került.³²

Mivel nem került sor évente az adólajstrom felülvizsgálatára, így természeti csapások esetén előfordulhatott, hogy az adózásra kötelezettek számára méltánytalanul vagy behajthatatlanul nagy teher nehezedett. A kár kivizsgálását és az adófizetési kötelezettség mértékének javítását (a reparatiót) a szolgabíró vezette biztosság végezte. A biztosság a jelentését a közgyűlésnek adta elő, mely döntött az adó mérsékléséről vagy elengedéséről.

Tűzvész pusztítása esetén, ha a kár olyan méretű volt, hogy a gazdálkodást teljes egészéből újra kellett szervezni, tehát ha a jószágok és a gazdálkodáshoz használt eszközök is odavesztek, az érintettek 5 év adómentességet kaphattak. Ha jelentős értékű, de a gazdálkodást nem ellehetetlenítő kár keletkezett (bútorok, ruházat megsemmisülése), 3 év, kisebb (háztetőben, istállóban esett) kár esetén 1 év adómentesség volt adható.

Víz, jég, szélvész pusztítása esetén az okozott kár és az érintett terület nagysága szerint járt az adó elengedése vagy mérséklése, de előfordult az is, hogy a lakosság jelentős részének az összeírást követő elköltözése miatt vált aránytalanul nehézé a kirótt adó megfizetése.³³

3.3. Az adó beszédése

Ahogy az adó kivetésénél, úgy annak beszédésénél is azonos módszerekkel találkozunk mind a helyi, mind pedig a központi adók tekintetében, azaz a fő szerep a vármegye tisztjeié. Az adószedés folyamata az alispán falvak bíráihoz intézett felszólításával veszi kezdetét, melyben a közgyűlés által jóváhagyott adók beszédésére kötelezi őket. A bírák feleltek az adó mértékéért és a rovóhoz történő időbeni eljuttatásáért (általában a megyeszékhelyre); ugyanakkor a megyei tisztek helyett

32 Istványi Géza: A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934., Eckhart, 1946. 294., C.S.V/I. 256., Béli, 1988. 30-31, Holub, 1974. 82.

33 Holub, 1974. 83., Béli, 1988. 32., Palugyay I., 1844. 207-208., C.S.V/1. 258-262.

például Tolna vármegye 1701-től a földesurakra bízta az adók behajtását.

Az adót nem egy összegben, hanem félévente vagy még sűrűbben szedték. Az adószedő nyugtát adott át és könyvvezetést folytatott, ugyanis az elszámolásnál az elvégzett munkájáért egész vagyonával felelt a kamara és a megye felé egyaránt. A munkáját egy, a közgyűlésen esküt tett megyei képviselő ellenőrizte.³⁴

Az adó behajtása természetesen költségekkel járt, amelyeket úgy igyekezett fedezni a vármegye, hogy a rá kirótt központi adók beszédésekor az adó mértékéhez hozzácsapott egy jelentékeny, körülbelül 10%-ra rúgó összeget, amely amellet, hogy maradéktalanul fedezte a beszédés kiadásait, még maradt is belőle a házipénztárba.³⁵

Előfordult, hogy valamelyik helység nem fizette meg az adóját, ekkor az katonai erővel (*executio militaris*) került behajtásra. Az adó megfizetéséig ott állomásozó katonaság elszállásoltatása és túlkapásainak elviselése súlyos terhet jelentett a lakosságra nézve. Ugyan a most és fentebb bemutatott példák alapján látható, hogy nem igazán volt esélyük az uradalmaknak elkerülni az adófizetést, ugyanakkor mégis előfordult, hogy a megyék nem tudták behajtani a súlyos központi adókat – például a török által dúlt Baranya megyében 1565-ben a királyi adók körülbelül 15%-át, vagy a megye visszafoglalását követően a XVIII. század elején, mikor évről évre növekedtek a megyét terhelő adók, s megfizetésük elől a jégkárok miatt amúgy is elszegényedett lakosság egy része Szlavóniába és a Bácskába menekült.³⁶

4. A háziadó

A háziadó kivetését Mátyás az 1486:64.tc-ében engedélyezte. Az 1687:12.tc. megerősítette a vármegyei nemesség egyenlő háziadó-fizetési kötelezettségét, s az 1723:6.tc., mely ismételten kimondja a nemesi adómentességet, 4.§-ában a megyék házi szükségereire szedett adót törvényesnek fogadja el.

Háziadó gyanánt a közgyűlés döntése értelmében 1558-ban Zala megyében a birtokos nemeseknek 50 dénárt, az egytelkeseknek pedig 10 dénárt kellett fizetniük, majd a királyi adóösszeírást követően, 1566-ban a *domestica* mellett a kapuőrök és

³⁴ Eckhart, 1946. 294., Holub, 1974. 85.

³⁵ Tolna 1696-ban a rá kirótt 23.000 Ft helyett 25.500 Ft-ot szedett be. Holub, 1974. 62., Béli, 1988. 42.

³⁶ Tímár György: XVI. századi rovásadó összeírások a mai Baranya megye területéről. In: Baranyai helytörténetírás. Pécs, 1988. 23., Holub, 1974. 86., Béli, 1988. 30-31. (BmL. vm. jkv. Prot. 1702 Art. 114.)

gyalogosok fizetésére együttesen a gazdagabb nemesektől portánként 50 dénárt, az egytelkesektől 25 dénárt szedtek be úgy, hogy ha 15 napon belül nem tesznek eleget kötelezettségüknek, a dupláját kell fizetniük. 1579-ben Hont megyében minden nemesnek 25 dénárt kellett fizetnie. Szatmár megye 1649-ben portánként 2 forintot szedett a domestica mellett a tisztek fizetésére.

Az adófizetés ellen szegülő főpapokat és mágnásokat 50 forint, birtokos nemeseket 25 forint, az egytelkeseket 12 forint, azonnal végrehajtandó büntetés megfizetésére kötelezi Nyitra megye 1645-ben, a vármegye szükségleteire. Bars megye ugyanezeket 1649-ben 12 forintra bírságolja, melynek 2/3 része a vármegyéé, a maradék a végrehajtóé.

IV. A MEGYEI TISZTEK JAVADALMAZÁSA

1. A tisztekről általában

„...valóban nagyszerűnek kell találunk a' megyei hivatalnok' állását, nagyszerűnek! melly valha kellően méltányoltatnék is. „Ő az, ki a' törvénynek életet ad; ő védi 's oltalmazza a' népet minden gonosztól, az ő szelid ereje enged a' terhek súlyain; – ő béke-bíró, per-bíró; ő kezeli a' törvénykezés', közbátorság' és közigazgatás' ezer ágait; – és ha tisztének szép hivatását meleg kebelével fogja fel, és csillapulni parancsolja kebelében az indulatokat, miknek fölingerlésére a' néptömeg' aprólékos bajaival érintkezés oly számos alkalmat nyit, mik azonban ha fékeresztetnek, a' személyesített törvényt, az igazság' és áldás' személynökét kényurrá teszik, kinek lépteit átok követi; – ha – mondanánk – csillapult indulattal, harag és szenvedély nélkül, jár el tisztében: egy egész tartomány' áldása kíséri lépteiben. Szép hivatás és szép jutalom!”³⁷

A királyi vármegyék korában az ispán a megyei segítőtársait saját jövedelméből díjazta, hiszen ekkor még az igazgatást végző személyek nem a vármegye mint autoritás alkalmazásában álltak.³⁸

A vármegyék ellátandó feladatai számának folyamatosan növekedésével alakult ki a megyei tisztek javadalmazásának megyénként eltérő rendszere.³⁹

Mivel a vármegyei feladatok köre az igazságszolgáltatásban kezdődött, így az első megyei tisztek is a kirótt büntetésekből, bírságokból, a perceseletek után fizetett taksákból, perköltség-hányadokból, napidíjakból, útipénzekből, a közgyűlés által megszavazott jutalmakból, valamint természetbeni ellátásból tartották fenn magukat s látták el hivatalukat. A fent említett, tiszteknek juttatott bevételek egy része nem jelentett közvetlen megyei kiadást, hiszen a költségeket a peres felek fizették meg, ugyanakkor belátható, hogy a megye statútumai és a királyi törvényei útján közvetve az őket illető bevételek egy részét engedte át a tisztjeinek. Erre példa a patvarkodás, vagyis az ártatlan perbeli ellenfél perrel való csalárd zaklatása esetére előírt rendelkezés a

37 Ifj. Palugyay Imre: Megye-rendszer hajdan és most, II. kötet: Megye-hivatalok. Pest, Heckenast, 1844. 2.

38 Degré, 2010. 94.

39 Bár a megyék egymástól függetlenül működtek, mégis előfordult, hogy egymás igazgatási megoldásait, statútumait változás nélkül vették át, amire példa Fejér megye 1701-ben, mikor Baranya frissen meghozott statútumainak nagy részét változtatás nélkül emelte át. Béli, 1988. 26.

Hármaskönyvből, mely az ügyre nézve örökös pervesztésre és 200 forintra és rendelte büntetni, mely összeg 2/3 része az eljáró bírót, 1/3 része pedig a perbeli ellenfelet illette.⁴⁰

A megyei bíraskodás a királyi vármegyék időszakában kezdődött az ispán, megyéjében mindenki felett gyakorolt, személyes ítélkezéséből állt, ám már a XI. század végén megjelentek a királybírók, akik a megye egy-egy területe felett joghatóságot gyakorolva ítélkeztek, Kálmántól kezdve a megyésispán székhelyén.

A XIII. században működő általános gyűlésekből fejlődött ki „két testvérintézmény”, a jobbára közigazgatással és jogalkotással foglalkozó megyei közgyűlés (mely azonban egyes bírósági hatásköröket is gyakorolt) és az igazságszolgáltatás legfőbb helyi fóruma, a vármegyei törvényszék (sedria).

Az 1486:8.tc. alapján jelentek meg az esküdt ülnökök, akik a XVII. században kiszorultak az ítélkezésből, s helyettük táblabírákat neveztek ki a megyéből. Az igazságszolgáltatás két részre (polgári és büntető) szervezetileg a XVII. század közepén vált szét.

A XVIII. század végi centralizálási törekvések az igazságszolgáltatást is elérték, s azt a célt tűzték ki, hogy a vármegyétől független, folyamatosan ülésező bíróságok alakuljanak.⁴¹

A király parancsára történő megyei bíraskodás idején az igazságszolgáltatásból beszedett jövedelmeknek a 2/3 része lett a királyé illetve a király embereié (pl: kamara ispánja, tárnokmester), 1/3 része pedig közvetlenül a behajtást végrehajtó tiszté (alispán, szolgabíró). Később a vármegye önálló bíraskodási jogával élve saját jogon büntetett, s az így befolyó összegeket rendszerint 2/3 részben a vármegye közszükségeire fordították, 1/3 részben pedig a cselekményt végző tiszté lettek.

Azok a tiszték, akikre a vármegyének csak alkalmanként volt szüksége eseti juttatásokat kaptak.⁴²

A megválasztott megyei tisztviselők gyakran ódzkodtak a feladat elvállalásától,

40 Torday Lajos: Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából II. - A megyei polgári peres eljárás a 16-19. században. Budapest, Sárkány Nyomda, 1933. 73-74., Trip.II. 70-71., 86.

41 Szűcs, 1993. 293., Meznerics, 1933. 5., Kapiller, 2000. 51., Béli, 2000. 232-240., Ember, 1946. 522-526.,

42 Eckhart, 1946. 270., Béli Gábor: A megye hatóságának és tisztjeinek működése a XIV. század első felében az Ars Notaria formulái alapján. In: Béli Gábor, Kajtár István, Szekeres Róbert (szerk.) Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, PTE ÁJK, 2005. 91., Béli, 1988. 41-43. BmL.vm.jkv. Prot.1702. Art.166.

hiszen komoly terheket jelentett időben és pénzben is a tisztség ellátása, ugyanis a vele járó utazási, eljárási kötelezettségek megnehezítették az egyéb (pl: mezőgazdasági) munkavégzést vagy ennek felügyeletét, s előfordult, hogy fáradozásaik ellenértékét csak többéves késéssel kapták kézhez, ahogy erről lentebb még szót ejtek.

Fenti ok miatt a megyék a XVI. század közepétől gyakran folyamodtak komoly büntetések kilátásba helyezéséhez arra az esetre, ha a megválasztott nem venné fel a hivatalát. Például Zemplén megye 1582-es statútuma alapján ilyen esetben az 1559:54.tc-re hivatkozva az alispánt és a szolgabírárt 25 nehéz márka, az esküdteket 12 forint⁴³ megfizetésére kötelezte.⁴⁴ A probléma később sem szűnt meg, 1687-ben Gömör megye mindazon választott embereket, akik nem veszik föl a rájuk bízott szolgálatot, 100 forintra rendelt büntetni, a jogorvoslat lehetőségének kizárásával. A büntetést az alispán vagy a szolgabíró volt köteles behajtani. Előbbi esetben magának és ülnöktársának az alispán 12 forintot, utóbbi esetben a szolgabíró magának 6 forintot vehetett ki. A statútum kinyilvánította továbbá azt is, hogy a tisztség viselésére megválasztottak ne háborgassák a vármegyét, hanem bízzák rá a fizetések mértékének megállapítását.⁴⁵

Az is előfordult, hogy a már felvett tisztséggel járó kötelezettségeinek nem tett eleget a tiszt, csak amolyan Hlavatsek Józsefként⁴⁶ igyekezett élni a vármegye terhére. Ez fordulhatott elő Zala megyében 1673-ban, ahol a feladatát el nem látó és az alispánnál bepanaszolt alszolgabírórt és esküdtet a főszolgabíró 12 forintra volt köteles büntetni, melynek fele a behajtót, fele a vármegyét illette.

A rendszeresen fizetett officialisok a XV. században tűntek fel a királyi Magyarországon, a megszállt területeken pedig természetesen csak a XVII-XVIII. század fordulóján. Az állandó fizetés (salarium) nem jelentette a fent leírt juttatások megszűnését.⁴⁷

A megyék költségvetésében jelentős tételt foglalt el a tisztek fizetése és az egyéb – szintén jelentős mértékű – juttatások. A növekvő megyei kiadások oka nem csak a tisztek

43 A magyar pénzrendszer kezdetben ötös számrendszert vette alapul, így a 6, 12, stb. pensás büntetések a bírák és közbenjárók 10%-os illetékével van felszámítva. – Dr. Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000-1325. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1916. 158.

44 Meznerics Iván: Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából I. - A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században. Budapest, Sárkány Nyomda, 1933. 14-15., C.S.V/1. 193.

45 C.S.II/1. 279-281.

46 Az „Apró képek a vármegyéből” című Mikszáth novella szereplője, akit a megyei tisztek egy feladatkörrel nem, rendes jövedelemmel ugyanakkor járó tiszttel csábítottak a maguk oldalára.

47 Meznerics, 1933. 15. , Béli, 1988. 41.

számának, de még inkább a fizetésüknek az emelése volt. Tolna megye 3 szolgabírája 1699-ben 80-40-40 forintot kapott salárium gyanánt, egy évvel később (az átszervezés miatt már csak 2 járás szolgabírái) fejenként 200 forint fizetést, továbbá falvanként egy kocsi szénát és fát, napidíjakat, büntetéspénzt, valamint a megyei adóösszeírás alóli mentességet kaptak.⁴⁸

Minthogy a vármegyék saját hatáskörükben döntöttek tisztjeik javadalmazásáról⁴⁹, így gyakran előfordult, hogy hatalmas emeléseket hagyott jóvá számukra a közgyűlés, s ez nem kerülhette el a mindent felügyelni szándékozó felvilágosult abszolutista uralkodók figyelmét. Mária Terézia elítélte a fizetések gyakori emelését, körlevelekben intette a vármegyéket önmérsékletre és takarékosagra, s 1773-ban díjszabályzatot bocsátott ki számukra. Az őt a trónon követő II. József azonban, hogy a megyéket céljaihoz megnyerje, még tovább emelte a megyei tiszteknek adható fizetéseket. Ezeknek köszönhetően 1752 és 1791 között a bérek a 2,5-szeresükre, a napidíjak pedig a 11-szeresükre növekedtek.⁵⁰

2. A vármegye belső ügyeiben tevékenykedő tisztek

A főispán (comes supremus, comes principalis)

Az ispáni tisztt egyidős a vármegyék intézményével. A szó és a hivatal eredetének magyarázatával számos jogtörténész foglalkozott.⁵¹

Az ispán – ahogy arról már korábban szót ejtettem – a vármegyében a király személyének tetszése szerinti időre kinevezett képviselője, mely hivatal viselői rendszerint a legnagyobb földbirtokkal rendelkező megyei főurak közül kerültek ki.⁵²

Az ispán legfontosabb, állandó feladata a királyi jelenlét biztosítása a vármegyében, más, gyakorlati kötelezettségeinek többségét a történelem folyamán át-átadta más tiszteknek, így a történelem során inkább nevezhető politikai méltóságnak, mintsem tényleges igazgatási hivatalnak. Mi sem mutatja ezt jobban, mint a gyakorlatban igen elterjedt örökös főispánság méltósága, melyet egy-egy pozíció aktuális betöltője (az

48 Tolna vármegye közgyűlésének 1700. VIII. 3-án hozott határozata, Holub, 1974. 61.

49 Országosan csak a bírságok és bírósági illetékek mértéke volt szabályozva. Ember, 1946. 526.

50 Eckhart, 1946. 270., Meznerics, 1933. 16., Kapiller, 2000. 59.

51 Palugyay Imre a hun „spán”, azaz tábori kapitány tisztre; mások, például Györffy György a szláv „zsupánra” vezeti vissza, Eckhart Ferenc pedig az ispánt római gyökerű hivatalnak gondolta, magát a kifejezés pedig szintén szlávnak. Palugyay II., 1844. 19-20., Györffy György: István király és műve. Budapest, Gondolat Kiadó, 1983. 16., Eckhart, 1946. 120-121.

52 pl: Zala megyében a Muraköz egy birtoktestet alkotva a megye legfőbb birtoka, rendszerint az ura vált Zala megye főispánjává. Turbuly, 2000. 29., Ember, 1946., Palugyay II., 1844. 57., Eckhart, 1946. 127.

esztergomi érsek – Esztergom vármegye, az egri érsek – Heves és Külső-Szolnok vármegyék, a nádor – Pest vármegye örökös főispánja) vagy egy-egy befolyásos nemesi család feje viselt, valamint az tény, hogy idejük nagy részét nem saját vármegyéjükben, sokkal inkább a királyi udvarban töltötték.

Előbbi oknál fogva előállhatott az a helyzet, hogy egy vármegye főispánja kiskorú vagy a hivatala ellátására más okból (idős kor, betegség) képtelen személy volt, így alakult ki a rendkívül magas fizetéssel járó megyei adminisztrátori vagy főispáni helytartói rendszer⁵³.

Az ispán jövedelme elsősorban a bírságokból, vámok, révhelyek bevételeiből, ajándékokból adódott össze, mely utóbbit közgyűlési határozat alapján, érdemei elismeréseként, illetve beiktatása alkalmával szokott kapni (ez utóbbira példa Bars megye, mely 1759-ben a főispán beiktatására 3883 forintot és 29,5 krajcárt ajándékozott⁵⁴). Az ispán ezek mellett fizetést is kapott, melynek mértéke Zala megyében 1713-ban 1100, majd 1728-tól a század végéig 1500 forint volt.⁵⁵

Az alispán (vicecomes)

Az alispán mint a főispánt helyettesítő tiszt már az Árpád-korban megjelent. Kezdetben az alispánok a főispánnal gyakran magánjogi jogviszonyban is álltak, lekötelezettjeik, familiárisaik voltak.

A megyei nemesség főispánnal – és rajta keresztül a királlyal – szembeni megerősödése az alispáni pozíció betöltésének szabály-változásaiban is megmutatkozik, ugyanis míg kezdetben az alispán személye a főispán önkényes nevezésétől függött, az 1290:4.tc. akként rendelkezett, hogy a főispán a megyebeli birtokos nemesek közül nevezze ki az alispánt.

Mátyás uralkodása alatt a nemesi önkormányzatiság odáig erősödött, hogy az 1486:60.tc. (és bő fél évszázad múlva az 1548:70.tc.) rendelkezései szerint a kinevezett alispánnak a hivatalba lépéséhez a megyei közgyűlésen kellett esküt tennie.

A XVI. század elején került sor az áttörésre, miután – legalábbis a törvény betűje szerint – a megyei nemesek hozzájárulására volt szükség az alispán kinevezéséhez (1504:2.tc.), azonban találunk példákat arra is, hogy a nemesség választja meg a kívánt

53 Csizmadia–Kovács–Asztalos, 1972. 241., Hajnik Imre: Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1888. 3-14.

54 Összehasonlításképpen: ebben az időben a katonaságnál egy napi húsporció 1/2 krajcár volt (1 forint = 60 krajcár) Garami Erika: Pénztörténet. Budapest, 2007.

55 Eckhart, 1946. 127-128., Meznerics, 1933. 15-16., Turbuly, 2000. 39., Kapiller, 2000. 57.

alispánt, akinek megválasztását a főispán hagyja jóvá.⁵⁶

Az alispán kötelezettségei közé tartozott a megyei gonosztevők felkutatása negyedévente, bírság és hivatalvesztés terhe mellett, illetve a megyei pénztár és csűrök biztosítása, melyeket úgyszintén évente legalább négy ízben volt köteles megvizsgálni.

Felelősségteljes pozíciója okán a XVIII. század elejétől gyakran választottak szakképzett, kisebb vagyonú tisztviselőket, korábbi adószedőket alispánnak, akiknek később is szépen alakulhatott a pályájuk, ugyanis esetenként közülük választották meg a megyék az országgyűlési követeiket is.

Sokrétű feladatkörei miatt a 1729:15.tc. lehetőséget biztosított helyettes alispán alkalmazására, aki az igazságszolgáltatásban tehermentesítette az alispánt.

Az alispán a XVI. századi Bars megyében 50, majd 100 forintos, Baranyában 1700-ban és 1701-ben 600 forintos, 1703-ban 6 forintos napidíja mellett 500 forintos, ugyanekkor Fejér megyében 300 forintos fizetést és 100 forint útipénzt kapott. A XVIII. századi Zalaiban 4-800 forintos éves fizetést és eljárásaiért igen magas napidíjat kapott.⁵⁷

A szolgabíró (judex nobilium, iudlium)

A szolgabírók mint a „nemesek bírái”, vagyis a király szolgáinak bírái, a megyei önkormányzat igazi képviselői, akiket a kezdetektől mindvégig a megye közönsége választott – a vármegye járásaiba főszolgabírákat (supremus iudlium), a járások kerületeibe alszolgabírákat (viceiudlium)⁵⁸. A már a XIII. században kialakult tisztséggel széleskörű feladatkörök jártak, átfogva a közigazgatást, pénzügyi igazgatást, igazságszolgáltatást egyaránt.

A iudlium legfontosabb feladatai igazságszolgáltatási jellegűek voltak, társaival testületben bíráskodott, de bizonyos bírói eljárásokat maga végzett (idézés, vizsgálat), illetve a XIII. század végétől megkövetelt volt a részvétele a sedrián. A XVI. század végétől önálló fórumon járt el, mellé rendelt esküdtekkel.⁵⁹

56 Degré, 2010. 98., Palugyay II., 1844. 85., Turóc megye, 1634-1641. A főispán 2 tehetős és 2 udvarházas nemest jelöl, akik közül, vele egyetértésben a közgyűlés választja az alispánt. C.S.IV/1. 216.

57 Ember, 1946. 535., Turbuly, 2000. 40-41., Meznerics, 1933. 9., 15., 51., 53., Béli, 1988. 42-43., Kapiller, 2000. 57.

58 A megye területétől függően 3-6 járás, járásonként pedig 3-4 kerülete került kialakításra a XVII. századtól.

59 Ember, 1946. 535., Degré, 2010. 98., Meznerics, 1933. 11., Zsoldos Ignác: A szolgabírói hivatal. Pápa,

További feladatai közé tartozott az alá rendelt járásban dolgozók, a mezei biztos, hadnagy, seborvos, bába munkájának felügyelete, az adószedés, közutak, hidak, épületek helyrehozatalának felügyelete, melyet ha elmulasztott s kár keletkezett, köteles volt azt megtéríteni a vármegye pénztárának.⁶⁰

A XVI. századi Bars megyében a szolgabíró 12, később 15 forint saláriumot vehetett fel. 1700-ban Baranya vármegye főszolgabírái 150 forintra, alszolgabírái 75 forintra, 1703-ban ugyanott 200 forintra, valamint 150 forintra, Fejér megyében előbbiek 100 forintra és a járásukban fekvő falvakként 50 dénár, utóbbiak pedig évi 40 forintra tarthattak igényt. Zala megye főszolgabírái 1713-ban 60 forint, 1728-ban és még 1750-ben is 150 forint, 1758-ban 200 forint, 1774-ben 300, majd 1780-ra 400 forint saláriumot kaptak. Ezen felül kiszállásaikért napidíj és az eljárások taksáiból való részesedés is illette őket. Az alszolgabírák jóval csekélyebb összegért, a főszolgabíró fizetésének negyedéért, később feléért vállalták a tisztséget.⁶¹

A megyei biztosok (commissarius)

A katonai, csend, bátorsági, mezei és úti biztosok a szolgabírák mellett tevékenykedtek, például a katonai elszállásolásokat intézték, nyomozást és felderítést végeztek, a vármegye tömlöcében lévő rabokra felügyeltek, kihallgatták őket, sőt korlátozott fenyítő jogkörrel is rendelkeztek. Fizetésük a XVII-XVIII. század fordulóján Tolna megyében évi 80 forint volt.⁶²

A jegyző (notarius)

A jegyző tisztje a XIII-XIV. századtól jelent meg a vármegyékben titkárszerű főispáni alkalmazottként, s csak a következő évszázadban vált belőlük a megye jegyzője.

Kezdetben, mikor még a vármegyei írásbeliség csekély méretű volt, csupán egyes alkalmakra foglalkoztattak jegyzőt. Nem állandó tisztviselőként (a XVII. századig) természetesen fizetés sem járt neki, csupán esetenként megállapított bért kapott. Gyakran több vármegye alkalmazott közösen egy jegyzőt s csak a felvilágosult abszolutizmus írásbeliséget kiterjesztő módszerei hoztak változást e tekintetben. Ekkor

1842. 3-4., Béli, 2000. 239.

60 Palugyay II., 1844. 143., 149., Eckhart, 1946. 131., Meznerics, 1933. 10., 52.

61 Turbuly, 2000. 43., Meznerics, 1933. 15., Béli, 1988. 42., Kapiller, 2000. 57.

62 Meznerics, 1933. 46., Holub, 1974. 68., Palugyay II., 1844. 199-205.

már a terhek megnövekedése miatt jegyző-helyettes alkalmazására is sor került.

A jegyző feladatai közé tartozott a regestrum (megbüntetettek lajstromának), a közgyűlési, ítélőszéki, adózással, katonasággal kapcsolatos lajstromok vezetése, vármegyei kiadványok megfogalmazása, kiállítása, előterjesztések elkészítése, jegyzőkönyvbe foglalás, hitelesítés és kiküldés, továbbá a megyei levéltár őrzése, valamint a házipénztár felügyelete egyaránt. Részt vett a köz- és kisgyűléseken, törvényszékeken, segédkezett a számvevőszék munkájában és az adókönyvek elkészítésében egyaránt.

Az alispánéval és az esküdttel közös, kettejüket együttesen megillető saláriumára Bars megye 1577-ben a török által megszállt portáktól 25, a szabadoktól 50 dénárt, így összesen körülbelül évi 50-60 forintot szedett. Az alispánéval közösen szedett fizetése gyanánt Sopron megye 1580-ban portánként 15, telkes nemesenként 10 dénár egy részével jutalmazta a jegyző szolgálatait. Abaúj megyében 1585-ben portánként 25 dénárt; a két megyei alispánéval közösen statútumba foglalt bérére 1597-ben Szatmár megyében portánként 100 dénárt szedtek, kivéve a király és az országbíró földjeitől, a jobbágyoktól pedig 5 dénárt szedtek. Vas megye nótáriusát 1599-ben a portánként befizetett 50, valamint a birtokos, egytelkes és armális nemesektől beszedett 20 dénárból fizették. Győr vármegye 1607-ben telkes nemesenként 10 dénárt vetett ki egy évi, 1626-ban portánként 60 forintot másfél évi fizetésére. A XVII. századi Zala megyében fizetése 60-100 forint körül alakult, de saláriumát gyakran többéves késéssel kapta csak kézhez. Baranya megyében 1700-ban 552 forintot, 1701-től azonban már csak 300 forintot, Fejérben pedig csak 250 forintot kaptak.

Rendes fizetésén felül az oklevelek kiállításáért külön díjakat is kapott, illetve rendkívüli megbízatásait is külön díjazták.⁶³

Az esküdt ülnök (juratus assessor, jurassor)

Az esküdtek eseti bírótársakként funkcionáltak egészen a XV. századig. Az 1444:10.tc. szerint számuk 4 fő megyénként, amelyet ugyan később kissé megnöveltek (1486:8.tc., 8-12 fő), azonban a vármegyék így sem igazán tartották be a jogszabályi korlátozást, például Zólyom vármegye a XVIII. században már 28 esküdtet alkalmazott.

Az esküdtek a szolgabírák segítőiként a járások számához, méretéhez igazítva látták

⁶³ Palugyay II., 1844. 106-107., Ember, 1946. 536., Eckhart, 1946. 132., Turbully, 2000. 41., Csizmadia–Kovács–Asztalos, 1972. 156., C.S.V/1. 258-262., C.S.IV/1. 12., V/1. 28., 94., 108., II/1. 50., III. 30., V/1. 75., Béli, 1988. 42., Meznerics, 1933. 15.

el teendőiket, mely elsősorban az eljárási cselekményeknél való segédkezésből állt.⁶⁴

Fizetésükről a megyék változatosan gondoskodtak, Bars megye 1596-ban fáradozásaiért portánként 2 dénárt szedett, ezzel mintegy 10-12 forinthez juttatta e tisztjeit, az újjászerveződő Tolna vármegye viszont például míg 1696-ban saláriumot adott, azt 1699-től megszüntette és a továbbiakban hivatalos ügyben eljárva napidíjra, magánosok ügyeiben eljárva tőlük díjazásra voltak jogosultak az esküdtek, illetve mentességet kaptak a porció alól. 1701-ben Baranyában 50 forint, 1703-ban már 100 forint, Fejér megyében pedig szerénynek tűnő 25 forint éves jövedelmet kaptak.⁶⁵

Az adószedő (perceptor)

Az általános, vármegye által foglalkoztatott adószedői tisztség a XVII. században terjedt el, s fontos szerepet kaptak a török kiűzését követő adóösszeírások elkészítésben.

Ettől az időtől a vármegyei adószedő intézte a megye pénzügyeit és kezelte a megyei pénztárt, szükség esetén többedmagával. Mivel a munkakör bizalmi jellege⁶⁶ mellett szakértelmet is megkívánt, így meglehetősen magas fizetést kaptak a vármegyétől. A valóságban a kezdeti időszakban gyakran kevés szakértelemmel rendelkeztek, kezdetleges számadás-vezetést folytattak és nehéz volt az ellenőrizhetőségük.⁶⁷

A főadószedő fizetése Zala megyében 1595-ben 25, 1615-ben 50, 1720. környékén 300 forint volt, mely egy évtized leforgása alatt másfélszeresére, 450 forintra növekedett.⁶⁸

A mérnök

A vármegyei mérnökök főként a XVIII. századtól jutottak fontos szerephez a vármegyei újjáépítések során. Feladatai közé tartozott az utak, töltések állapotáról a helyszínen felvilágosítást kérni, töltés építés vagy átvágás tervének kidolgozása, a munka irányítása, vármegyei épület vagy híd építésének, felújításának terveinek ellenőrzése, és a földterület-hitelesítés. Sok más hivatalhoz hasonlóan a mérnökök állandó jellegű kötelező alkalmazását is II. József rendelte el, bár a megyék korábban is

64 Ember, 1946. 535., Eckhart, 1946. 132., Meznerics, 1933. 11-12., Csizmadia–Kovács–Asztalos, 1972. 155.

65 C.S.IV/1. 12., Holub, 1974. 68., Meznerics, 1933. 15., Béli, 1988. 42.

66 Emiatt szabták meg a XVIII. század elején Baranyában, hogy az adószedőnek megyebeli birtokos nemesnek kell lennie. Béli, 1988. 30.

67 Ember, 1946. 537., Béli, 1988. 29., 33., Holub, 1974. 63., 163.

68 Turbuly, 2000. 41.

alkalmazták, például Zala megye 1773-tól 400 forint saláriumért.⁶⁹

A megyei orvos

Fizetett orvosok kezdetben a városokban működtek, éves fizetésért, melyet előbb a városok, majd Zsigmond korától az egyházak jövedelméből fedeztek.

A vármegyei orvosok szerződéses, a főispán által kinevezett személyek voltak, akik rendes évi fizetésért végezték munkájukat, Baranya megyében 1701-ben 200 forint, 1773-ban Zalában pedig 500 forint saláriumért.

A megyei orvosok munkája a gyógyítás mellett a gyógyszerész, bába, seborvos, borbély felügyeletéből állt. II. József egészségügyi reformja kötelezte a megyéket járasonként képzett seborvos, gyógyszerész és szülésznő alkalmazására. Ez utóbbiak, a vármegye által fizetett bábák szintén az orvosi kar tagjai voltak. Mivel a szülés helyszínére érkezésük nem tűrhetett halasztást, így kiszállásaik alkalmával fuvarbérre is jogosultak voltak.⁷⁰

A hóhér

A hóhér az igazságszolgáltatás egyik végrehajtója volt, feladatkörébe tartozott a kivégzések mellett a testcsonkító büntetések végrehajtása is, illetve – anatómiai ismeretei okán – gyakran foglalkozott gyógyítással is. Megyénként legalább egy hóhérnak kellett működnie, akit általában közösen fizettek a megyék és a területén fekvő más törvényhatóságok.

Baranya vármegye megyei hóhérját 1703-ban évi 75 forintos fizetéssel és kiküldetésenként 3 forinttal jutalmazta, 1721-ben olyan precíz fizetési táblázatot állítottak ki számára, mely tartalmazta a havi 5-6 forintos bérét, melyhez fejlevágásonként és akasztásonként 6 forint, kerékbetörésenként 12 forint fizetés járt.⁷¹

A bécsi ágens

A most bemutatott tiszt átvezet a következőnek tárgyalt országgyűlési követhoz abban a tekintetben, hogy fő tevékenységét nem a vármegye területén, hanem a megye és Bécs között utazva végezte.

69 Palugyay II., 1844. 198-199., Kapiller, 2000. 57.

70 Palugyay II., 1844. 187., 191-192., 197., Meznerics, 1933. 46., Kapiller, 2000. 56-57., Béli, 1988. 42.

71 BmL. v. jkv. Prot. 1703 Art. 225., Béli, 1988. 42-43., Meznerics, 1933. 47. o.

A Habsburg-Magyarországon az Udvarral tartott kapcsolatok hatékonysága és költségkímélősege érdekében több megye együttesen fogadott fel a közgyűlésén eskütételre kötelezett ágenst, követet, aki a vármegye ügyes-bajos dolgai mellett magánosok ügyeit is intézte.

Az ágensek fizetése 100-200 forint körül alakult, ezzel pedig olcsóbb volt, mintha a megye alkalmi követet fogadott volna fel.⁷²

3. Az országgyűlési követ

Célszerűnek tartom az országgyűlési követeket a többi tiszttól némiképp külön kezelni, ugyanis nem a megye belső ügyeivel foglalkoztak, nem a megyei igazgatás-igazságszolgáltatás szervezetének tagjai, hanem az országos politikában megjelenő megyei nemesség képviselői voltak.

További eltérést jelent a többi tiszthez képest, hogy a rájuk vonatkozó joganyag egy jelentékeny része törvényi formába lett öntve, védelmükről, jogaikról elsődlegesen nem a statútumok gondoskodnak, azok csak konkretizálják, egyediesítik a törvényi rendelkezésekkel a megyékre rótt kötelezettségeket.

Az országgyűlések intézménye a szokásos évi fehérvári törvényt napokból alakult ki, amelyre IV. Béla király már 1267-ben 2-3, míg Mária királynő 1385-ben megyénként 4 nemes követ megjelenését tartotta szükségesnek. A többi megyei nemest képviselő követek a vármegye költségén vettek részt az országgyűléseken, amelynek megtéríttetése nem volt mindig egyszerű feladat. 1446-ban a követ panaszára Hunyadi János kormányzó kötelezte Szabolcs vármegyét a költségei megtérítésére. Azt, hogy a probléma nem szűnt meg mutatja, hogy az 1655:37.tc. is fellépett az országgyűlési követek adóját saját részre szedő mágnások ellen; illetve hogy az 1715:47.tc. kimondta a követek napidíjhoz való jogát. Hunyadi Mátyás 1490-es halálát követően volt, hogy a nemesek személyes megjelenésre voltak kötelezve, volt, hogy hosszabb időn keresztül egyáltalán nem tartottak országgyűlést.

A rendi korszakban a megyék követeik útján bekapcsolódhattak az ország törvényeinek meghozatalába és kinyilváníthatták politikai véleményüket, illetve a XVI. századtól kezdve folyamatosan beleszólásuk volt az országos adók mértékének meghatározásába az alsótábla tagjaiként.

72 Holub, 1974. 69., Turbuly, 2000. 44.

A követeket a vármegyei közgyűlésben választották meg és látták el feltétlenül betartandó utasításokkal, melyek figyelmen kívül hagyása esetén a követet visszahívhatták és felelősségre vonhatták. Az országgyűlés tagjai kiemelt védelemben részesültek, bántalmazásuk, feltartásuk súlyos büntetéseket vont maga után.

Amint már szó volt róla, a követ számára a vármegyék útiköltséget és napidíjat állapítottak meg. Zólyom 1573-ban egy forintot rótt ki nemesenként a megyei követ számára. Nyitra 1580-ban három követének egyenként napi 1 forint 25 dénárt adott a megyebeli birtokosoktól és egytelkesektől két hét időtartamra, a további időre szóló napidíjat pedig a megyei bírságokból rendelte fedezni. Szabolcs vármegye ugyanebben az évben követe számára jobbágyportánként 32 dénárt, a jobbágytalan nemesektől 50 dénárt, a birtoktalanoktól pedig 25 dénárt szedett be. Zala megye 1581-ben portánként 50 dénárt, a telkes nemesektől pedig 10 dénárt szedett. Abaúj megyében 1583-ban az előkelőktől 50 dénárt szedtek a követ javára. Vas vármegye 1599-ben portánként és birtokos nemesenként 1 forintot szedett, az egytelkesek és armalisták 25 dénárt, 1638-ban pedig portánként 1 forint 50 dénárt, telkes nemesenként 20 dénárt voltak kötelesek fizetni.⁷³

A követnek járó „szállás illetősége” 1792-ben a következőképpen alakult: 2 vármegyei követnek együttesen 7 szoba, egy konyha, kamra, pince, fatartó, kocsiszín, valamint egy istálló négy ló számára.⁷⁴

Számos egyéb, kisebb-nagyobb tiszt tevékenykedett még a vármegyékben az állatorvostól a sebészig, a kéményseprőtől a káplárig, melyek tárgyalására a dolgozat keretei miatt nem, vagy más részekhez kapcsolódva térek ki.

73 C.S.IV/1. 15., 21., III. 8., V/1. 30., II/1. 48., V/1. 76., 121.

74 Eckhart, 1946. 108-114., 256-267., Palugyay I., 1844, 153., 198., Turbuly, 2000. 31.

V. VÁRMEGYEI BERUHÁZÁSOK

A vármegyének számos költséges infrastrukturális beruházást kellett eszközölnie egyrészt a megyei közlekedés biztosítása, másrészt saját hivatalszervezetének elhelyezése érdekében.

A török kiűzését követően a háború pusztításai, majd a sokéves elhanyagoltság és használatlanság miatt tönkrement utak és hidak mielőbbi rendbetételére óriási szüksége volt az Udvarnak, hiszen a közigazgatás mielőbbi megszervezéséhez és ezen keresztül az állami bevételek növeléséhez, valamint a lőszer, a katonaság és az ellátmány szállítmányozásának gyorsaságához komoly érdeke fűződött. Természetesen a vármegye számára is elsődleges kérdés volt az utak állapota, hiszen az újjászerveződő megyei igazgatásnak és igazságszolgáltatásnak a legtávolabbi kerületekbe is el kellett jutniuk; illetve végül a helyi közösségek kereskedelméhez, mindennapi megélhetéséhez is szükség volt járható utakra, de a munka hatalmas volta miatt a rendbetétel számukra szervezett keretek nélkül megoldhatatlan feladat lett volna.

A javításra szoruló hidakat az illetékes szolgabírák írták össze járasonként, majd a az összeírást a közgyűlés elé terjesztették. Ott döntöttek a javítás és építés terheinek egyes (rendszerint a hídhoz legközelebb eső 1-2) községekre való kirovásáról. A munkát is a községek lakosságának kellett elvégeznie, méghozzá büntetés terhe mellett, melynek 2/3 része a megyei pénztárba, 1/3 része pedig az illetékes főszolgabírónak járt.⁷⁵

A legfontosabb útvonalakon fekvő, legnagyobb volumenű építkezések, például a többször felégetett eszéki híd 1699-es újjáépítési tervéhez a király több megyéből is kért munkásokat, akiket a megyéknek kellett kiállítaniuk.⁷⁶

A későbbiekben állandó megyei küldöttségek működtek a megyei utak, töltések és hidak állapotának felmérésére.⁷⁷

Az 1723:73.tc. szerint „mindazon megyék, melyeknek megyeházuk még nincsen, ilyen gyűléseik és törvényszékeik tartása, levéltáruk, s okleveleik megőrzése, a

⁷⁵ Béli, 1988. 33-35.

⁷⁶ Holub, 1974. 95.

⁷⁷ Palugyay I., 1844. 197.

gonosztevők s foglyaik őrzése és a végrehatások eszközölése végett biztos, s amennyire lehet, magoknak a megyebelieknek nagyobb kényelmére, mindegyik megye közepén fekvő helyen, és (ha lehet) városokba, vagy nagyobb, kiváltságos mezővárosokban szerezzenek.” Mivel a megyeszékhely kiválasztása korántsem volt minden megyében eleve eldöntött kérdés, a törvénycikk adott egy támpontot a vármegyéknek. Így esett például Zalában a választás Egerszeg mezővárosra, ahol a vármegyeháza 1733-ra meg is épült.⁷⁸

A megyeházák megépülése előtt gyakran szűkös helyiségekben, kisebb házakban tartották a közgyűléseket, még akkor is, ha akadt nagyobb épület a közelben, például Vas megyében például 1651-ben Kőrmenden a Batthyány-kastély helyett a család egy másik házában ült össze a közgyűlés.⁷⁹

A vármegyeháza a legtöbb megyei funkciónak otthont adott. Ez volt a megyei gyűlések színhelye, de a megyeházban kapott helyet a megyei pénztár, a tömlöc, valamint egyes megyei tisztek lakása is. Itt működött a megyei levéltár és a megyei igazságszolgáltatás dokumentálására szolgáló pertár is, melynek vezetője, a pertárnok a fizetését a hozzá újonnan beérkező perek számával arányosan kapta. A gyakorlatban a megyék sokszor csak részben tudtak eleget tenni a vármegyeházára vonatkozó jogszabályi előírásoknak.

A vármegyeháza gondviselője, a várnagy állandó fizetésért szerződött nemes ember volt, aki a megyeházán zajló végrehajtásokat ellenőrizte, de ő volt a tömlöc kulcsainak őre és a rabok felügyelője is. Segítője volt az őrmester és a káplár. A fogvatartott rabok részére saját megyeházi lelkész állt rendelkezésre.⁸⁰

⁷⁸ Turbuly, 2000. 34.

⁷⁹ Degré, 1971. 43.

⁸⁰ Meznerics, 1933. 46., Palugyay I., 1844. 164-165., Palugyay II., 1844. 117-118., 123., 126., 182., 205-206., 213-215.

VI. EGYÉB FELADATOK ELLÁTÁSA

Ahogy az az előzőkből is látszik, a lakosság nyilvánvaló szenvedései mellett a megyékre számos feladatot/terhet rótt a török háborúk kora.

A török fogságba esett rabok kiváltására a megyék helyi adót vethettek ki, amit például Zala megye meg is tett. A követek ellátása, átvonulásuk biztosítása, szállítása szintén a megyék terhére történt, melyet az érintett települések viseltek.⁸¹

A XVII-XVIII. század fordulójának zavaros éveiben olyannyira meggyengült a közbiztonság, hogy a megyék saját (kisszámú) katonaságot voltak kénytelenek kiállítani. Tolna megye az 1699-ben felállított, húsz lovasból, két káplárból és egy kapitányból álló seregének zsoldjára havonta a lovasoknak 4, a káplároknak 6, a kapitánynak pedig 8 forintot fizetett. Bő egy évtizeddel később (egy 1712-ben és egy 1729-ben kelt statútumban) Baranya is felállította saját, 10-50 fő körüli seregét, bár már a század elején is fogadott saját szolgálatára katonákat, 1701-ben például fejenként évi 48 forintért. Gömör megyéből (1746.) tudjuk, hogy a 4-8 forintos havi fizetés mellett ún. „nyargalló” is járt a katonáknak. Eszerint a katonák az üldözöttnél talált ingóságokat megtarthatták, ha nem a vármegye elrendelése okán üldözték az illetőt, ebben az esetben ugyanis a nála talált dolgok a vármegye pénztárát gazdagították.⁸²

A saját hadsereg felállítása előtt a megyék statútumokban rendelkeztek a „falvakat nyúzó, fosztó, kóborló latorok és csavargók” felkutatásáról és üldözéséről, mint például Abaúj megye 1611-ben, Zemplén 1647-ben vagy Szatmár 1653-ban.⁸³

A belső rendészeti feladatok ellátása mellett a királyi katonaságról is gondoskodniuk kellett a megyéknek. A török kiűzése idején az átvonuló katonaság számára tűzifát, szénát, lótakarmányt kellett szállítani az őrsőkre, valamint a katonaság mozgását és beszállásolását szintén meg kellett oldani. Mindezek nem kis terhet róttak az amúgy is meggyötört, elszegényedett vidékek lakosságára, főleg annak fényében, hogy az 1715-ben felálló állandó hadsereg állandósította a terheket.⁸⁴

A török háborúk alatt folyamatos, súlyos terhet jelentett a végvárak karbantartása és

81 Turbul, 2000. 31., Holub, 1974. 95., Béli, 1988. 39.

82 Holub, 1974. 61., Meznerics, 1933. 74-75., Béli, 1988. 42.

83 C.S.II/1. 81., 191., III/126.

84 Holub, 1974. 92., Eckhart, 1946. 268.

a bennük szolgáló helyőrségek eltartása. Csak Zala megyének öt végvárat, Kanizsát, Veszprémet, Pápát, Győrt, és Tihanyt kellett ellátnia vesszővel, karóval, épület- és tűzifával, élelmiszerekkel, illetve végeznie számukra igás és gyalogosrobotot.⁸⁵

A háborúk elmúltával meg is indult a korábban védett-ostromlott várak és erődök lerombolása. Ezekhez a munkálatokhoz szintén a megyéknek kellett kiállítaniuk a napszámosokat és gondoskodni a felszerszámozásukról.

A XVII-XVIII. század fordulóján indult meg a templomok kijavítása, (újja)építése is, melyhez a megyéknek szintén komoly költségekkel (építőanyag-fuvarozással és pénzzel) kellett hozzájárulniuk.⁸⁶

A vármegyéhez tartozott az élelmiszerek, ruhaneműk árának megállapítása, az iparosok munkabérének megszabása, a zálogügyekkel, a közigazgatás szervezetével, a helyi büntetőjoggal, büntető és polgári eljárásjoggal foglalkozó statútumok megalkotása, továbbá a vármegye ellenőrizte a mértékeket, szabályozta a vásártartást és foglalkozott a vármegyei árvákkal, mely feladatoknak szintén voltak költségvetési vonzatai.

A XVIII. században, a felvilágosult abszolutizmus korszakában vált a vármegyék kötelezettségévé az Udvar felé tett jelentések, kimutatások készítése népjóléti, egészségügyi, mezőgazdasági témákban.⁸⁷

85 Turbuly, 2000. 31.

86 Béli, 1988. 33., 36., Holub, 1974. 95.

87 Eckhart, 1946. 268., Turbuly, 2000. 32., Palugyay I., 1844. 196.

VII. A VÁRMEGYE PÉNZTÁRA ÉS SZÁMADÁSA

A vármegyékben háromféle pénztári hivatal is működött: a hadi, az országos adó megyére eső részének beszedése céljából; a házi, a vármegyei közigazgatás szükségleteire, melybe a megyei rendek által évenként megszavazott adó is került; és a fiókpénztár, mely járasonként került kihelyezésre az adószedés megkönnyítése céljából.

A téma szempontjából közülük a házipénztár a kiemelendő, hiszen míg a hadi pénztár állami, katonai feladatokat látott el, a fiókpénztár pedig csupán ideiglenesen, az adószedés könnyebb szervezhetősége érdekében működött, addig a saját megyei házipénztár, azaz költségvetés az önkormányzati autonómia egyik legfőbb letéteményese.

A megye a pénztárba (*cassa comitatus*, *cassa domestica*) helyezte el a bevételeit és belőle fedezte a kiadásait. Ide kerültek befizetésre a nemesek által fizetett háziadó, a címereslevelek kihirdetéséért, a nemességigazolásért járó díjak, a jegyző által kiállított iratok taksái és a különböző hivatalos eljárásokért fizetett díjak, illetve a már fentebb tárgyalt bírságok, büntetések egy része is. A vármegyében élő jobbágyok külön adót fizettek a házipénztárba az országgyűlési követek kiadásainak fedezésére.

Egyéb bevételi forrást jelentett a dohányzókra (deklaráltan a leszokásuk érdekében) kivetett 1 garas Baranya megyében 1714-től, a Nyitra megyei pálinkafőzők 1 imperialis fizetési kötelezettsége 1651-től, a bormérési tilalom megszegőire kirótt 12 forint büntetés és borelkobzás 2/3 része Zemplén megyében 1634-től, hasonlóan a szomszédos Torna megyében már 1613-tól. A szintén szomszédos Abaúj megyében 1724-ben született statútum a borhamisítás és a bor ingyenes (azaz vámmentes) kivitele ellen, melyet elkobzással rendelt büntetni.⁸⁸ A középületek „tűz elleni kármentesítésére” is szedtek egy kisebb összeget a megyék a házipénztárukba.⁸⁹

A tiszteknek a működésük során mindvégig fennállt a beszedett bírságokkal, díjakkal való elszámolás kötelezettsége, ahogy arra az 1554:20.tc. is utal, mely akár letartóztatásuk árán is számadásra kötelezi a vármegyei pénzbeszedőket. Az adószedőknek is pontosan el kellett számolniuk évente a beszedett pénzekkel a megyei

⁸⁸ C.S.V/1. 11., 20., IV/1. 16., III. 113., V/1. 257., IV/1. 266., V/1. 301., IV/1. 299., II/1. 157., 95., 405.

⁸⁹ Palugyay I., 1844. 165. A tűzvétszek elleni védekezésre a XVIII. századtól sok figyelmet fordítottak a megyék, a század közepétől kezdték meg munkájukat a megye által foglalkoztatott kéményseprők a tűzvétszek megelőzése érdekében. Kapiller, 2000. 57.o.

közügyülés előtt. A pénztár működésének felügyeletével megbízott tiszt minden értékével tartozott helytállni, emiatt is vezetett naplókönyvet a befolyó bevételekről, illetve a kiadásokról.⁹⁰

A kiadásokkal és bevételekkel való pontos elszámoltatás kívánalma a XVIII. század közepi-végi abszolutista uralkodók alatt a korábbiaknál is nagyobb méreteket öltött, a század hetvenes éveiben meg is jelentek a megye által fizetett számvevők (Zalában a saláriumuk 200 forint volt), de számadás általánosan és folyamatosan működő szervezetté csak a XIX. században vált.⁹¹

90 Palugyay II., 1844. 169-170., Holub, 1974. 62., Eckhart, 1946. 259., 273.

91 Palugyay I., 1844. 205-206., Kapiller, 2000. 57.

VIII. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy a vármegyék autonómiáját adó pénzügyi önállóság sarokköveit a nagy mennyiségű, a témát érintőlegesen tárgyaló irodalom mellett a vármegyék jogalkotásának belső termékei, a statútumok szabályai által mutassam be.

Ahhoz, hogy az autonóm megyei pénzügyek kialakulását és működését áttekinthető módon mutathassam be, szükségesnek tartottam a megyei struktúra szerves formálódását, alakulását a gyökereitől kezdve bemutatni egészen a XVIII. század végi, kiteljesedett állapotáig, mely rendszer a tradicionális jog felszámolásáig lényeges elemeit tekintve tovább már nem változott.

Fent leírt források segítségével megállapítottam, hogy az autonóm vármegyék a hasonló jogalkotási tárgyköröket gyakran igen változatosan, a helyi viszonyok sajátosságaira tekintettel rendezték, de nem csak a statútum-alkotásban, hanem azok és az ország törvényeinek végrehajtási hajlandóságában is igen nagy eltéréseket mutattak. Ennek oka a feladatok és érdekek sokrétűségében és ezek esetenkénti összeütközésében keresendő, hiszen a megyék számos állami feladatot láttak el, valamint meghatározói voltak az országos politikának a hol az ország javát és boldogulását, hol önös érdekeit figyelembe vevő nemességük által.

A megye a pénztárába folyó bevételeit igen sokféle módon gyarapíthatta: úgy a királyi adók lefölözése és saját jogon történő adóztatás útján, mint a jogszabályok megsértőire kivetett büntetésekből, legyenek azok akár a közgyűlés működését megzavaró megyebeli nemesek vagy a borászat írott szabályait megszegő szőlőművesek. A megyei kiadások fedezésére azonban nem csak a házipénztár bevételeit használták fel. Az igazságszolgáltatásban eljárókat a perbeli személyek által befizetett taksákból, bírságokból (is) fizették, így téve hatékonyra a kifizetéseket és így motiválva eljárásra a tiszteket.

Látható, hogy a megyei kiadások is sokrétűek voltak. A XVIII. században felgyorsuló, kiteljesedő folyamatban a vármegyei bevételeket nagyrészt a gyarapodó, új és új feladatokat ellátó tisztikar fizetéseire és hivatali igényeik fedezésére (a tintától a papír beszerzéséig), továbbá a szinte mindenütt ekkor, újonnan épült vármegyházak

építésére, esetleg rendészeti feladatok ellátására használták fel.

Megállapítható továbbá, hogy a megyék az egyrészt kiharcolt, másrészt a királytól elnyert, harmadrészt pedig az ország viharos története folytán rá maradt hatáskörök (jogok és kötelezettségek) gyakorlása során ugyan nem mindig és nem mindenhol jártak el csak a közügyek fontosságát szem előtt tartva – elég ha csak a súlyos pénzügyi helyzetekben a tisztjeik számára megszavazott fizetésemelésekre gondolunk –, mégis látnunk kell, hogy a vármegyei közigazgatás önálló volta nélkül a súlyos helyzetekben a nemzet és az állam fennmaradása jóval nagyobb veszélyben forgott volna. Hiába vetnénk ugyanis gondolatban a megyei tiszt szemére a cassa domesticából felvett egyre magasabb fizetését, a súlyosodó adóterheket és az országgyűlések alkalmával személyeskedésektől sem mentes vitáit, ha eközben tevékenységével fenntartotta és gyarapította státútumai, ítéletei által a tradicionális magyar jogot.

A dolgozatban szerettem volna rávilágítani arra, hogy mennyire fontos és hasznos a helyi közösségek széles pénzügyi önállósága, ugyanis meggyőződésem szerint e nélkül nem képzelhető el önzagzatás, önkormányzatiság sem.

Végezetül, beigazolódott előfeltevésem szerint a helyi (kisebb területi) viszonyokat jobban ismerő, így azokhoz alkalmazkodni is jobban tudó jogalkotók és jogalkalmazók a központi szerveknél hasznosabb és hatékonyabb szabályozást alkothatnak, illetve döntést hozhatnak. Ezen kívül a közösség jobban el is fogadja ezek döntéseit, hiszen a saját kebelből való tisztek munkája által a saját közösség látható módon válik jobban működővé és biztonságosabbá.

Irodalomjegyzék

- Bácskai Vera: A mezővárosi önkormányzat a XV. században és a XVI. század elején. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 9-34.
- Béli Gábor: A megye hatóságának és tisztjeinek működése a XIV. század első felében az Ars Notaria formulái alapján. In: Béli Gábor, Kajtár István, Szekeres Róbert (szerk.) Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, PTE ÁJK, 2005. 89-107. (Béli, 2005.)
- Béli Gábor: A nemesek négy bírója. A szolgabírók működésének első korszaka 1268-1351. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008.
- Béli Gábor: Magyar jogtörténet – a tradicionális jog. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2000. (Béli, 2000.)
- Béli Gábor: A vármegyei önkormányzat újjáéledése Baranyában a török kiűzése után (1693-1703) In: Baranyai helytörténetírás. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1988. 21-50. (Béli, 1988.)
- Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1972. (Csizmadia-Kovács-Asztalos, 1972.)
- Degré Alajos (Béli Gábor szerk.) Magyar Alkotmány- és jogtörténet. Pécs, IDResearch Kft, Publikon Kiadó, 2010. (Degré, 2010.)
- Degré Alajos: Megyei közgyűlések a XVI-XVII. századi török háborúk korában. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. (Degré, 1971.)
- Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, Politzer Kiadó, 1946. (Eckhart, 1946.)
- Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Budapest, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 1946. (Ember, 1946.)
- Engel Pál: Szent István birodalma. Budapest, MTA-Történettudományi Intézete, 2001.
- Györffy György: István király és műve. Budapest, Gondolat Kiadó, 1983.
- Hajnik Imre: Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1888.
- Holub József: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686-1703-ig. Szekszárd, Tolna Megyei Levéltár, 1974. (Holub, 1974.)
- Dr. Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000-1325. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1916.
- Illés József: Az Anjou-kori társadalom és az adózás. Budapest, Politzer Kiadó, 1900. (Illés, 1900.)
- Istványi Géza: A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934.
- Jókai Mór: Rab Ráby. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961.
- Kapiller Imre: Zala megye közigazgatása 1750-1790. In: Molnár András (szerk.) Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2000. 47-59.

(Kapiller, 2000.)

- Kiss Mária: Szombathely püspöki mezőváros tanácsa a XVII.-XVIII. században. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 117-143.
- Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (szerk.) Corpus Statutorum Hungariae Municipium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Budapest, 1885-1904. (C.S.)
- Komoróczy György: Debrecen város képviselői rendszere a XVI.-XVII. században. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 81-115.
- Lengyel Alfréd: Az egyházi nemesi község önkormányzata és igazgatása a feudalizmus alkonyán. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 145-174.
- Dr. Diós István (szerk.) Magyar Katolikus Lexikon, Budapest, Szent István Társulat, 2009.
- Meznerics Iván: Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából I. - A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században. Budapest, Sárkány Nyomda, 1933. (Meznerics, 1933.)
- Mikszáth Kálmán: Apró képek a vármegyéből. In: Mikszáth Kálmán összes művei I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.
- Ifj. Palugyay Imre: Megye-rendszer hajdan és most, I. kötet: Megye-alkotmány. Pest, Heckenast, 1844. (Palugyay I., 1844.)
- Ifj. Palugyay Imre: Megye-rendszer hajdan és most, II. kötet: Megye-hivatalok. Pest, 1844. Heckenast, (Palugyay II., 1844.)
- Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 1993. (Szűcs, 1993.)
- Tímár György: XVI. századi rovásadó összeírások a mai Baranya megye területéről. In: Baranyai helytörténetírás. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1988. 21-94.
- Tirnitz József: Sopron szabad királyi város külső tanácsa 1526-1711. In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.) Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971. 53-79.
- Torday Lajos: Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából II. - A megyei polgári peres eljárás a 16-19. században. Budapest, Sárkány Nyomda, 1933.
- Turbuly Éva: Zala megye közigazgatása 1541-1750 In: Molnár András (szerk.) Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2000. 23-46. (Turbuly, 2000.)
- Werbőczy István: Tripartitum. Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve. 1514. (Trip.)
- Zsoldos Ignác: A szolgabírói hivatal. Pápa, 1842.

Jogszabályjegyzék

1290:4.tc.	1486:8.tc.	1486:60.tc.
1486:64.tc.	1504:2.tc.	1543:10.tc.
1545:33.tc.	1548:70.tc.	1554:20.tc.
1647:30.tc.	1655:37.tc.	1687:12.tc.
1715:47.tc.	1723:6.tc.	1723:73.tc.
1729:15.tc.		

A Corpus Statutorum Hungariae Municipalium (C.S.) egyes statútumai:

C.S.I. 149., 257., 285.

C.S.II/1. 16-21., 24., 48., 50., 81., 95., 137., 150., 157., 187., 191., 279-281., 305-6., 311., 311.1., 405.

C.S.III. 2., 8., 30., 76-77., 113., 115-116., 126., 149.

C.S.IV/1. 12., 15., 16., 21., 139-141., 147.1., 216., 266., 281-282., 299., 308.1., 338., 452.

C.S.V/1. 6., 11., 20., 28., 30., 75., 76., 94., 102., 108., 121., 142., 193., 256., 257., 258-262., 282.1., 301.